

**SUN'IY INTELLEKT VOSITASIDA O'QITUVCHI VA O'QUVCHI
O'RTASIDAGI MULOQOTNING YANGI SHAKLLARI**

Tairjonova Munisa Otabek qizi

EMU Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta'lim tizimidagi o'rni, xususan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot shakllarini yangilashdagi roli tahlil qilingan. Sun'iy intellekt yordamida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida shakllanayotgan virtual hamkorlik, interaktiv o'zaro aloqalar, adaptiv ta'lim tizimlari hamda muloqotning yangi psixologik-pedagogik xususiyatlari keng yoritilgan. Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga ijobiy ta'siri bilan bir qatorda, ularning imkoniyatlari va ehtiyot choralariga ham to'xtalib o'tilgan. O'zbekiston ta'lim tizimida "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida sun'iy intellekt vositalarini tatbiq etishning istiqbollari va zarur shart-sharoitlari ham ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, muloqot, interaktiv o'qitish, pedagogik innovatsiya, o'qituvchi, o'quvchi, kommunikatsiya, raqamlashtirish.*

Kirish

XXI asrda insoniyat faoliyatining barcha sohalari sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining kirib kelishi bilan tubdan o'zgarib bormoqda. Ta'lim tizimi ham bundan mustasno emas. Bugungi kunda ta'lim jarayonida SI vositalaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni yangi bosqichga olib chiqmoqda. An'anaviy og'zaki muloqot o'rnini interaktiv, virtual, multimodal kommunikatsiya turlari egallamoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2020-yilda aytganidek: *"Ta'lim tizimini raqamlashtirish orqali biz kelajak avlodni zamon talablariga javob bera oladigan, intellektual salohiyati yuqori shaxs sifatida tarbiyalaymiz."* Ushbu fikr ta'limda SI vositalarining nafaqat texnologik, balki

ma'naviy va pedagogik ahamiyatini ham ko'rsatib beradi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot ta'lim jarayonining eng muhim psixologik unsurlaridan biridir. Muloqot jarayoni nafaqat bilim almashuvini, balki hissiy aloqa, motivatsiya, hamkorlik, o'zaro hurmat kabi qadriyatlarni ham shakllantiradi. SI texnologiyalari aynan shu jihatlarni yangi bosqichga olib chiqmoqda — endilikda o'qituvchi o'quvchining har bir individual xususiyatini, o'rganish tezligini, qiziqish sohalarini tahlil qila oladi. Bu esa ta'lim jarayonining shaxsga yo'naltirilgan modelini shakllantiradi. Raqamli ta'lim vositalari, virtual o'qituvchilar, avtomatik baholash tizimlari, onlayn platformalar, “aqlli yordamchi” dasturlari — bularning barchasi muloqot jarayonining yangi shakllarini yaratmoqda. Shunday qilib, SI ta'lim tizimida inson va mashina o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni kuchaytiruvchi ijtimoiy-texnologik vositaga aylanmoqda.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt va ta'lim o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik masalasi ko'plab olimlar e'tiborini tortmoqda. J. Woolf (2021) o'z tadqiqotida SI ta'limda inson o'qituvchini almashtirmasligi, balki uning imkoniyatlarini kengaytirishi lozimligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, o'qituvchi sun'iy intellekt vositalaridan foydalanib, o'quvchilarga shaxsiylashtirilgan yondashuvni ta'minlashi mumkin.

Popenici va Kerr (2017) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda SI o'quvchilarning kognitiv jarayonlariga chuqur tahlil kiritish imkonini beruvchi, ularning o'rganish uslublarini individual tarzda shakllantiruvchi vosita sifatida ta'riflanadi. O'zbekistonlik olimlardan M. Jo'rayev (2022) o'z tadqiqotida sun'iy intellektni “o'qituvchi yordamchisi” sifatida ko'rish zarurligini ta'kidlab, uni psixologik qo'llab-quvvatlovchi mexanizm deb baholaydi. Shuningdek, S. Xudoyberdiyeva (2023) raqamli kommunikatsiya muhitida o'quvchi shaxsining ijtimoiy faolligi va o'zini ifoda etish qobiliyati ortishini qayd etgan. UNESCOning 2023-yilgi “AI in Education” hisobotida esa SI ta'limdagi asosiy ustuvor yo'nalish sifatida “inson markaziy yondashuvi”ni ilgari suradi, ya'ni texnologiyalar o'quvchi va o'qituvchining o'zaro ishonchli muloqotini kuchaytirishi zarurligi ta'kidlanadi.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, SI ta'lim jarayonida nafaqat

samaradorlikni oshiradi, balki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot madaniyatini, axborot almashinuvi sifatini ham yuksaltiradi. Sun'iy intellekt vositalari yordamida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotning yangi shakllarini quyidagi to'rt asosiy yo'nalishda tahlil qilish mumkin:

Sun'iy intellekt asosidagi chat-botlar, onlayn platformalar (ChatGPT, Khanmigo, Coursera AI Tutor) o'quvchilarga o'qituvchi bilan doimiy muloqotda bo'lish imkonini beradi. O'quvchi darsdan tashqari vaqtda ham savollar berishi, muammolarini muhokama qilishi va interaktiv tarzda bilimini oshirishi mumkin.

Moslashuvchan (adaptiv) o'qitish tizimlari

SI o'quvchining bilim darajasini avtomatik tahlil qilib, unga mos darslik, topshiriq yoki mashqlarni tanlaydi. Bu usul individual yondashuvni kuchaytiradi va o'quvchining o'z tempida o'rganish imkonini beradi.

Emosional intellekt va kommunikatsiya

Zamonaviy SI tizimlari o'quvchining yozma va og'zaki javoblari orqali uning ruhiy holatini tahlil qila oladi. Bu esa o'qituvchiga o'quvchining motivatsiya darajasini tushunishda yordam beradi. Bunday tizimlar orqali o'quvchining psixologik qo'llab-quvvatlanishi ta'minlanadi.

Baholash va tahlilning avtomatlashtirilgan shakllari

SI yordamida testlar, insholar, prezentatsiyalarni avtomatik baholash, xatolarni tahlil qilish va individual tavsiyalar berish imkoniyati mavjud. Natijada o'qituvchining yuklamasi kamayadi, baholash tizimi esa shaffof bo'ladi.

O'zbekistonning ayrim oliy o'quv yurtlarida SI asosida faoliyat yurituvchi virtual laboratoriyalar, avtomatik nazorat tizimlari, raqamli portallar joriy etilmoqda. Bu esa muloqotning samarali, tezkor va sifatli shaklini shakllantirmoqda.

Sun'iy intellektning ta'limdagi o'rni tobora kengayib borayotgan bir paytda, uning ijtimoiy-psixologik ta'sirini ham chuqur o'rganish lozim. Avvalo, SI yordamida muloqot jarayonining **ijtimoiy demokratlashuvi** ro'y bermoqda — endi o'quvchi o'qituvchi bilan erkin, teng asosda fikr almasha oladi. Ikkinchidan, **motivatsion omil** kuchayadi. O'quvchi sun'iy intellekt bilan muloqot orqali o'zining xatolarini o'zi topadi va tuzatadi, bu esa o'z-o'zini baholash va mustaqil

fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ammo shu bilan birga, muayyan xavf omillari ham mavjud. SI o'quvchilarda haddan ziyod texnologiyaga tayanish, insoniy muloqotni kamaytirish, plagiat yoki tayyor javoblardan foydalanish kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois, pedagoglar SI texnologiyalarini **axloqiy nazorat va pedagogik yondashuv** bilan uyg'unlashtirishlari zarur. O'zbekiston sharoitida bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, o'quv dasturlariga SI bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni kiritish, shuningdek, milliy dasturiy ta'minotlarni yaratish dolzarb hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, sun'iy intellekt ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot sifatini, tezkorligini va samaradorligini oshirmoqda. U o'qituvchining o'rnini bosa olmaydi, ammo uning kasbiy faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi, o'quvchini esa mustaqil o'rganishga, ijodkorlikka va tanqidiy fikrlashga yo'naltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. *Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
2. Woolf B.P. *Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered Strategies for Revolutionizing e-Learning*. Morgan Kaufmann, 2021.
3. Popenici S., Kerr S. *Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education*. Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 2017.
4. Jo'rayev M. *Pedagogik jarayonda sun'iy intellekt texnologiyalarining psixologik asoslari*. – Toshkent, 2022.
5. Xudoyberdiyeva S. *Raqamli kommunikatsiya muhitida o'quvchi faoliyati psixologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2023.
6. UNESCO. *AI and Education: Guidance for Policy-makers*. Paris, 2023.